

YTTERBYLOGEN HERSBY HEMBYGDSGÅRD

Rapport 2015:07

Antikvarisk medverkan vid omläggning av halmtaket på Ytterbylogen.
Hersby hembygds gård, Sollentuna socken och kommun, Uppland.

Hedvig Bellberg
Bebyggelseantikvarie

© Stockholms läns museum

Produktion: Stockholms läns museum

Fotografi: Hedvig Bellberg om inte annat anges.

Allmänt kartmaterial: Lantmäteriverket. Medgivande 97.0133

Nacka 2015

Innehåll

Administrativa uppgifter	5
Sammanfattning av utförda åtgärder	7
Byggnadshistorik med relevans för ärendet	7
Utförda åtgärder	8
Avvikelser från arbetshandlingar	18
Iakttagelser under takomläggningen	18
Kulturhistorisk bedömning av utförda åtgärder	18
Övriga handlingar med relevans för ärendet	18

Administrativa uppgifter

Objekt: Ytterbylogen, Hersby hembygdsgård.
Socken: Sollentuna.
Kommun: Sollentuna.
Landskap: Uppland.
Arbetshandlingar: Offert med arbetsbeskrivning från Eje Arén.
Länsstyrelsens beslut: dnr 434-32805-2014.
Byggherre/beställare: Sollentuna hembygdsförening.
Entreprenör: Eje Arén, Retzner Arén Rekonstruktion och Arkitektur AB.
Antikvarisk medverkan: Stockholms läns museum genom Hedvig Bellberg.
Byggnadstid: 2015-05 – 2015-05.
Antikvarisk slutbesiktning: 2015-06-11 genom Hedvig Bellberg, tillsammans med takläggare Eje Arén och Sollentuna hembygdsförenings representant Per-Inge Gyllenhammar.

Sammanfattning av utförda åtgärder

Taket på Ytterbylogen på Hersby hembygdsgård i Sollentuna har lagts om som ett obundet halmtak enligt mellansvensk uppländsk tradition.

Byggnadshistorik med relevans för ärendet

Byggnaderna på Hersby hembygdsgård vittnar om en äldre byggnadstradition typisk för upplandstrakten, med byggnader från 1700-1900-talet.

På hembygdsgården finns ett ursprungligt gårdshägn med tre byggnader från 1700-1800-talen. Platsen har anor från järnåldern. Under 1900-talet har Hersby hembygdsgård byggts upp till att omfatta ett 10-tal byggnader, vilka flyttats till Hersby från andra gårdar i Sollentuna för att räddas från förfall och rivning.

Ytterbylogen kom till Hersby hembygdsgård från Ytterby gård i Sollentuna 1944. Logen är troligen från 1700-talet eller 1800-talets början. På hembygdsgården försågs logen med golv i logdelarna för att kunna användas som museum och utställningslokal i hembygdsföreningen.

Ytterby gård finns fortfarande kvar och utgör en av tre av Sollentunas ursprungligen omkring 17 förhistoriska gårdar. Det finns en lada på Ytterby gård som tros vara en av Sollentunas äldsta byggnader. Idag ligger Ytterby gård i kanten av ett nutida radhusområde, Gillberga i Rotebro, och har två manbyggnader. Den äldsta lär ha flyttats till platsen 1844 från Fresta prästgård i Upplands-Väsby. Den yngre manbyggnaden är uppförd på platsen 1907. Gården är i privat ägo.

Det befintliga halmtaket på Ytterbylogen är, hängslanorna till trots, ett bundet tak av sydsvensk typ lagt 1988 av samme entreprenör som vid denna takomläggning. Då lades det utan ryggrän/hängslanor. Hängslanorna monterades sedan i samband med en förbättring av ryggningen som utfördes 2002, för att efterlikna ett mellansvenskt löslagt tak.

Takmaterialen för stråtaken i Sverige har utgjorts av tillgången på exempelvis halm eller vass. Därför var det i kustnära områden vanligare att vass användes som taktäckningsmaterial. På Gotland användes enligt en äldre tradition istället ett grovt myrgräs.

På ekonomibygnaderna framför allt i södra Svealand och i Götaland har det historiskt sett varit vanligt med stråtak av halm. I Uppland var de vanligaste halmtaken löslagda, där halmen hölls fast av hängande slanor (två långa lodrätt sammanfogade ryggrän) eller av längsgående stänger (horisontella). Både och förekom också.

Under 1800-talet spred sig också de sydsvenska bundna taken längre norrut, då framför allt lantbruksskolorna propagerade denna tradition.

Utförda åtgärder

Vid denna restaurering var tanken att behålla det gamla bundna halmtaket under det nya obundna halmtaket, som likt det befintliga taket lades med hängslanor ovanpå. Således bevarades till det yttre ett utseende med hängslanor i enlighet med mellansvensk halmtakstradition.

Ryggningsen på logtaket, med de gamla hängslanorna var utsliten. Halmen täckte heller inte längre fylligt över hela taket. Inifrån logen kunde man se flera ställen där håligheter uppstått.

Taket rensades från de gamla hängslanorna, och en del uttjänt halm och mosspåväxt, särskilt på det norra takfallet, togs också bort. Hasselkäppar fästes längsgående längst ner mot takfoten och längst upp motnock och skruvades fast i det underliggande åstimret.

Uppå det gamla halmtaket lades sedan den nya halmen i lager på lager om ca 9 kärvar per kvm. Taket hade ett omfång av 193 kvm. Halmen packades hårt och ändarna, där håligheten längst ner på strået finns, var det enda som fick sticka fram över hela taket. Detta gav en god vattenavrinning då ändarna fungerar som droppnäsor. Lös halm i lösa buntar lades över taknocken.

Taket förbättrades genom att de nya hängslanorna, som håller halmen på plats, placerades tätare ihop. 60 st avbarkade undertryckta granslanor från Bottnaryd i Småland användes till ryggningsen. Slanorna dymrades samman två och två med ekdymplingar i topparna. De sköts sedan upp över taket och placerades i rätt läge med en hängslana över vardera takfallet. Längst nere vid takfoten monterades till sist även dymrade slanor horisontellt, för att ytterligare hålla nere både halmen och de lodräta hängslanorna.

Under arbetets gång användes några av de långa slanorna för att temporärt hålla den nya halmtäckningen på plats. Slanorna lades då längsgående horisontellt.

De två lagren av gammal och ny halm framträdde nedtill vid takfoten efter takomläggningen, men kommer att smälta samman allteftersom tiden går.

Vindskivorna var i god kondition, några nya behövde därför inte tillverkas. Mot väster kompletterades dock den norra vindskivans övre del med en kil för att förhöja gaveln något kring takfoten. Detta för att bättre rå över halmen.

LP_2015_00103. Ytterbylogen sedd från söder före takomläggningen. Foto H. Bellberg

LP_2015_00103. Logens norrsida hade en del påväxt före takomläggningen. Foto H. Bellberg

LP_2015_00105. Norra takfallet i närbild före takomläggningen. Foto H. Bellberg

LP_2015_00106. Inifrån syntes hål i det gamla halmtaket. Foto H. Bellberg

LP_2015_00107. Eje Arén löslägger halmen som täcker taknocken. Foto H. Bellberg

LP_2015_00108. Sydsidans nya halmtäckning. Temporärt ligger vågräta slanor. Foto H. Bellberg

LP_2015_00109. Nya halmkärvar ligger redo vid foten av logen. Foto H. Bellberg

LP_2015_00110. Gamla och nya halmtäckningen. T.v. skymtar hasselkäpparna. Foto H. Bellberg

LP_2015_00111. Halmstråna över taknocken ligger löst i hög. Foto H. Bellberg

LP_2015_00112. Eje demonstrerar hur hängslanorna senare lyfts på plats. Foto H. Bellberg

LP_2015_00113. 60 nya avbarkade slanor av undertryckt gran tillverkades. Foto H. Bellberg

LP_2015_00114. Slanorna är dymlade två och två och håller nere halmen. Foto H. Bellberg

LP_2015_00115. Den nya halmen lyser guldgul i sommarsolen på sydsidan. Foto H. Bellberg

LP_2015_00116. Vindskivan skarvades för att bli högre vid takfoten t.v. i bild. Foto H. Bellberg

LP_2015_00117. Elever firar sin skolavslutning vid den nyrestaurerade logen. Foto H. Bellberg

Ytterbylogen efter takomläggningen. Foto Per-Inge Gyllenhammar 2015-05-24

Avvikelser från arbetshandlingar

Inga avvikelser från arbetshandlingarna har noterats.

lakttagelser under takomläggningen

De befintliga vindskivorna var i god kondition och behövde därför inte bytas ut.

Kulturhistorisk bedömning av utförda åtgärder

Det finns en handfull personer i Sverige som fortfarande bemästrar de traditionella halmtakomläggningsmetoderna. Eje Arén har bl.a. studerat de landskapstypiska metoderna för uppländska stråtak och har en mycket god kännedom om halmtakens tradition, metod och funktion. Eje Arén har egen långhalms-/råghalmsproduktion på Romeleåsens södra sluttningar i Skurup i Skåne och hans kunskaper om detta hantverk överstiger de flestas kompetens på området.

Den antikvariska bedömningen på ett övergripande plan är att stråtakstraditionen i Sverige bör värnas, och i just detta fall att omläggningen av taket på Ytterbylogen utfördes utomordentligt skickligt och enligt en äldre stråtakstradition.

Övriga handlingar med relevans för ärendet

Litteratur:

Arbete och Redskap av Nils-Arvid Bringéus.

Dokument:

Antikvariskt utlåtande inför bidragsansökan, Stockholms läns museum 2014-08-25, 2014:126.

Hemsidor:

www.ejearen.se

www.halmaren.se

